

В.П. Ковальчук
начальник інституту
(Львівський державний
університет внутрішніх справ)

УДК 343.7

ОСОБЛИВОСТІ ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ УЧАСНИКА ЗЛОЧИННОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ

Проаналізовано використання такого важливого інструменту протидії злочинності в сучасних умовах, як інститут звільнення від кримінальної відповідальності, при позитивній посткримінальній поведінці особи, яка вчинила злочин, передбачений ч. 1 ст. 255 Кримінального кодексу України.

Ключові слова: злочин, злочинна організація, кримінальна відповідальність, організатор злочинної організації.

The article analyses the use of such important instrument as contraction of crimes in modern conditions, as institute of avoiding the criminal responsibility with positive post criminal behavior of the person, who made the crime (as in p.1, art. 255 – the Criminal Code of Ukraine.

Keywords: crime, organized crime, criminal responsibility, the leader of criminal organization.

В статье анализируется использование такого важного инструмента противодействия преступности в современных условиях, как институт освобождения от уголовной ответственности, при положительном постпреступном поведении лица, совершившего преступление, предусмотренное ст. 255 УК Украины.

Ключевые слова: преступление, преступная организация, уголовная ответственность, организатор преступной организации.

Постановка проблеми. Інститут звільнення від кримінальної відповідальності у нинішній його редакції є однією з безсумнівних позитивних рис чинного Кримінального кодексу України, свідченням узгодженості його концепції із загальнолюдськими цінностями, міжнародно-правовими принципами і нормами, стандартами та вимогами Ради Європи та ОБСЄ у сфері охорони прав людини і громадянина, підтвердженням проголошених Конституцією України гарантій прав і свобод людини у нашій державі. Його сутність полягає в тому, що держава відмовляється від покладення на особу, яка вчинила злочин, витрат і обмежень особистого, майнового та іншого характеру, передбачених законом як покарання, у відповідь на бажану для суспільства її правомірну посткримінальну поведінку, яка має зводитися до дійового каяття, своєчасного відвернення, усунення або мінімізації суспільно небезпечних наслідків, повідомлення інформації про вчинений

злочин, необхідної для забезпечення його вчасного розкриття, швидкого, повного та неупередженого розслідування з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений і жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу, встановлення й усунення причин та умов, які сприяли вчиненню злочинного посягання тощо.

У загальній частині Кримінального кодексу України 1960 р. не містилося окремої, самостійної глави, норми якої визначали би правові підстави звільнення від кримінальної відповідальності. У Кримінальному кодексі України 1960 р. ці питання вирішувалися за правовими нормами, що були включені у главу п'яту Загальної частини про призначення покарання і про звільнення від покарання. Хоча й за тих часів за своїми правовими характеристиками інститут звільнення від кримінальної відповідальності та інститут звільнення від покарання суттєво відрізнялися не лише за колом учасників процесу, яким надавалося право приймати рішення про звільнення від кримінальної відповідальності чи покарання, а й за стадіями судочинства, у процесі яких дозволялося звільнення від кримінальної відповідальності або покарання. При цьому регламентації інституту звільнення від кримінальної відповідальності торкалися лише три статті глави п'ятої Загальної частини КК (проти шести стосовно звільнення від покарання): давність притягнення до кримінальної відповідальності (ст. 48), звільнення від кримінальної відповідальності і від покарання (ст. 50) та звільнення від кримінальної відповідальності із застосуванням заходів адміністративного стягнення, примусових заходів виховного характеру або громадського впливу (ст. 51).

Правом застосування наведених видів звільнення від кримінальної відповідальності крім судді були наділені прокурор, а також слідчий за згодою прокурора у випадках, передбачених Кримінально-процесуальним кодексом України (ст.ст. 7, 7², 8-10 КПК України), що не узгоджувалося з проголошенням Конституцією України 1996 р. (ст. 62) принципу презумпції невинуватості, тобто з тим, що «підозрюваний, обвинувачений, підсудний може бути визнаний винуватим у вчиненні злочину і покараний лише за умови, що його вина буде доведена в передбаченому законом порядку і встановлена обвинувальним вироком суду» [1, с. 300], оскільки «притягнення особи як обвинуваченого, затвердження прокурором обвинувального висновку на стадії досудового слідства, попередній розгляд кримінальної справи суддею не вирішують наперед визнання його винуватим у вчиненні злочину» [1, с. 300].

Наведені та інші прорахунки і прогалини інституту звільнення від кримінальної відповідальності ставали перешкодою у правозасто-

совній діяльності, сприяли порушенням законності, викликали справедливі зауваження з боку юристів-практиків і науковців, зумовлювали жваві дискусії у пресі тощо.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Звільненню від кримінальної відповідальності при позитивній посткримінальній поведінці особи, яка вчинила злочин, передбачений ч. 1 ст. 255 КК України, в науці кримінального права приділяється підвищена увага. Великий вклад у наукову розробку відповідної проблеми внесли Ю.В. Баулін, А.А. Вознюк, П.В. Хряпінський, В.В. Українець та інші. Проте не всі аспекти звільнення від кримінальної відповідальності вивчені достатньо повно. Існує необхідність їх вивчення з урахуванням сьогоденного рівня наукових знань.

Мета дослідження – вивчення стану спеціального виду звільнення від кримінальної відповідальності, виявлення недоліків у загальній правовій регламентації інституту звільнення від кримінальної відповідальності та окремих видів такого звільнення згідно з ч. 2 ст. 255 КК України, на цій основі запропонувати своє вирішення цієї проблеми, так як на сьогодні відсутні комплексні монографічні праці, спеціально присвячені цьому кримінально-правовому інституту.

Виклад основного матеріалу. У прийнятому Верховною Радою України 5 квітня 2001 р. новому Кримінальному кодексі України (набрав чинності з 1 вересня того ж року), підґрунтям якого стали Конституція України та загальновизнані принципи і норми міжнародного права та який відобразив наявні на той час досягнення науки кримінального права, багато питань інституту звільнення від кримінальної відповідальності знайшли логічну розв'язку. Загалом вони зводяться до такого: насамперед, уперше в історії кримінального законодавства України проведена чітка класифікація злочинів залежно від ступеня їх тяжкості на злочини невеликої тяжкості, середньої тяжкості, тяжкі та особливо тяжкі (замість поділу злочинів за КК України 1960 р. на тяжкі злочини, тобто такі умисні діяння, що являють підвищену суспільну небезпеку, та злочини, які не являють великої суспільної небезпеки). Залежно від віднесення злочину до тієї чи іншої категорії визначені кримінально-правові наслідки його вчинення (застосування судом до осіб, визнаних винними у вчиненні злочину, конкретних видів покарань у межах, встановлених статтею закону, яка передбачає відповідальність за вчинений злочин, і звільнення окремих з них від кримінальної відповідальності у випадках, передбачених КК України). По-друге, новим КК України передбачена сувора відповідальність за вчинення тяжких і особливо тяжких злочинів та надана можливість застосування до осіб, що вчинили злочини середньої тяжкості та невеликої тяжкості, покарань, не пов'язаних із позбавленням волі, а також звільнення від кримінальної відповідальності. По-третє, у Зага-

льній частині КК з'явився самостійний розділ, дев'ятий («Звільнення від кримінальної відповідальності»), присвячений загальним положенням, правовим підставам та видам звільнення від кримінальної відповідальності (ст.ст. 44-49 КК). Доповненнями до цього розділу є положення, закріплені у: а) ч. 1 ст. 97 КК – щодо підстав звільнення неповнолітніх від кримінальної відповідальності (із застосуванням примусових заходів виховного характеру); б) ч. 1 і 2 ст. 106 КК – щодо підстав звільнення неповнолітніх від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності. По-четверте, у КК України 2001 р. наведений вичерпний перелік загальних видів звільнення від кримінальної відповідальності; при цьому: а) успадковано від КК України 1960 р. такі загальні підстави та види, як звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з передачею особи на поруки (ст. 47), із зміною обстановки (ст. 48), із закінченням строків давності (ст. 49) та із застосуванням до неповнолітнього примусових заходів виховного характеру (ч.1 ст. 97); б) передбачено такі нові підстави звільнення від кримінальної відповідальності осіб, що вчинили злочини невеликої тяжкості та середньої тяжкості, як у зв'язку з дійовим каяттям (ст. 45) та примиренням винного з потерпілим (ст. 46); в) виключено випадки звільнення від кримінальної відповідальності із застосуванням заходів адміністративного стягнення (п. 1 ч. 1 ст. 51 КК України 1960 р.) або з передачею матеріалів справи на розгляд товариського суду (п. 2 ч. 1 ст. 51 КК України 1960 р.). По-четверте, визначальними при поділі загальних видів звільнення від кримінальної відповідальності на обов'язкові (імперативні) та факультативні (дискреційні) виступають ступінь тяжкості вчиненого особою злочину і позитивна посткримінальна її поведінка або посткримінальна обстановка чи можливість виправлення неповнолітнього без застосування покарання. Наприклад, обов'язковому звільненню від кримінальної відповідальності підлягає особа, яка вперше вчинила злочин невеликої тяжкості, якщо вона після вчинення злочину щиро покаялась та активно сприяла розкриттю злочину тощо (ст. 45) або примирилася з потерпілим та відшкодувала завдані нею збитки чи усунула заподіяну шкоду (ст. 46). Або те, що до особи, яка вперше вчинила злочин невеликої або середньої тяжкості, можуть бути застосовані такі види звільнення від кримінальної відповідальності: а) з передачею особи на поруки колективу підприємства, установи чи організації за їхнім клопотанням, якщо вона після вчинення злочину щиро покаялась та протягом року з дня передачі її на поруки виправдає довіру колективу тощо (ст. 47 КК); б) у зв'язку із зміною обстановки, якщо буде визнано, що на час розслідування або розгляду справи в суді внаслідок зміни обстановки вчинене нею діяння втратило суспільну небезпечність або ця особа перестала бути суспільно небезпечною (ст. 48). Навпро-

ти, неповнолітнього може бути звільнено від кримінальної відповідальності лише за умови вчинення ним вперше злочину невеликої тяжкості та визнання можливим його виправлення без застосування покарання із обов'язковим застосуванням до нього примусових заходів виховного характеру, передбачених ч. 2 ст. 105 КК (ч. 1 ст. 97). Виняток із наведених правил становить обов'язкове звільнення від кримінальної відповідальності осіб, що вчинили злочини невеликої тяжкості, середньої тяжкості та тяжкі злочини, у зв'язку із закінченням строків давності (ч. 1 ст. 49). По-п'яте, законодавцем диференційовано вирішено питання щодо звільнення особи від кримінальної відповідальності в разі вчинення нею тяжкого чи особливо тяжкого злочину. За загальним правилом, встановленим частиною першою статті 49 КК, така особа звільняється від кримінальної відповідальності, якщо з дня вчинення нею злочину і до дня набрання вироку законної сили минули: а) десять років – у разі вчинення тяжкого злочину; б) п'ятнадцять років – у разі вчинення особливо тяжкого злочину. Разом з тим давність не застосовується у разі вчинення особливо тяжких злочинів проти миру та безпеки людства, передбачених у ст. 437-439 і ч. 1 ст. 442 КК, та носить дискреційний характер, тобто питання про застосування строків давності вирішується судом у разі вчинення особливо тяжкого злочину, за який згідно із законом може бути призначено довічне позбавлення волі. По-шосте, спеціальні підстави обов'язкового звільнення від кримінальної відповідальності передбачені у шістнадцяти статтях Особливої частини КК (ч. 2 ст. 111, ч. 2 ст. 114, ч. 3 ст. 175, ч. 4 ст. 212, ч. 4 ст. 212¹, ч. 2 ст. 255, ч. 2 ст. 258³, ч. 6 ст. 260, ч. 3 ст. 263, ч. 4 ст. 289, ч. 4 ст. 307, ч. 4 ст. 309, ч. 4 ст. 311, ч. 5 ст. 321, ч. 3 ст. 369 та ч. 4 ст. 401).

Поряд із цим десятирічний термін практичного застосування КК України 2001 р., а також результати численних цілеспрямованих теоретичних досліджень виявили певні недоліки у загальній правовій регламентації інституту звільнення від кримінальної відповідальності та окремих видів такого звільнення. Наприклад, П.В. Хряпінський обгрунтовано доводить, що на «імідж» звільнення від кримінальної відповідальності не лише на фаховому, але й на побутовому рівнях негативно впливає така досить поширена загальна передумова звільнення, як вчинення того чи іншого злочину «вперше», за якої одна й та сама особа фактично може бути звільнена від кримінальної відповідальності необмежену кількість разів. На думку автора, це стало можливим у зв'язку з тим, що, як зазначає Ю.В. Баулін [2, с. 128], на законних підставах особою, яка вчинила злочин вперше, вважається така, що: 1) раніше взагалі не вчиняла будь-яких злочинів; 2) раніше вчиняла злочин, судимість за який було знято або погашено в установленому законом порядку; 3) вчинила новий злочин після звільнення її від

кримінальної відповідальності в порядку, передбаченому ст. 45, 46, 47, 48, 49, 86, 87, ч.1 ст. 97 або 106 КК. Одночасно звертається увага на необхідність переосмислення і, відповідно, поширення передумови звільнення від кримінальної відповідальності неповнолітніх, оскільки декларативність і непослідовність вітчизняного законодавця у підходах до звільнення неповнолітніх від кримінальної відповідальності виявляється щонайменше у таких аспектах. По-перше, передумови звільнення неповнолітніх є ідентичними з передумовами звільнення стосовно повнолітніх, що не свідчить про привілейоване чи хоча б поблажливе ставлення до неповнолітніх осіб. По-друге, підстави звільнення від кримінальної відповідальності неповнолітніх не містять визначеної позитивної посткримінальної поведінки, розмиті та неконкретизовані. По-третє, звільнений від кримінальної відповідальності неповнолітній звільнений від покарання за такий самий злочин тощо. У зв'язку з наведеним висловлена й така думка, що примусові заходи виховного характеру, які застосовують до звільнених від кримінальної відповідальності неповнолітніх, мають відрізнятись від таких самих заходів при звільненні від покарання [3, с. 171-173].

Перш за все зазначимо, що згідно з ч. 2 ст. 255 КК звільняється від кримінальної відповідальності особа, крім організатора або керівника злочинної організації, за вчинення злочину, передбаченого ч. 1 ст. 255, якщо вона добровільно заявила про створення злочинної організації або участь у ній та активно сприяла її розкриттю.

Отже, умовою (передумовою) застосування ч. 2 ст. 255 КК, тобто звільнення особи від кримінальної відповідальності, є наявність у її діях складу злочину, передбаченого ч. 1 ст. 255 КК. Але у тій же ч. 2 ст. 255 КК зазначено виняток, що звільненню від відповідальності не підлягають організатор та керівник злочинної організації. Тобто звільненню від кримінальної відповідальності на підставі ч. 2 ст. 255 КК підлягає особа, якщо об'єктивна сторона вчиненого нею злочину виражена в одній із таких альтернативних форм: 1) участь у злочинній організації; 2) участь у злочинах, вчинюваних такою організацією; 3) організація зустрічі (сходки) представників злочинних організацій або організованих груп для розроблення планів і умов спільного вчинення злочинів, матеріального забезпечення злочинної діяльності чи координації дій об'єднаних злочинних організацій або організованих груп; 4) керівництво цією зустріччю (сходкою); 5) сприяння такій зустрічі (сходці). Разом з тим такий висновок підданий обґрунтованій критиці Ю.В. Бауліним. Ще у 2004 р. науковець звернув увагу на те, що буквально тлумачення ч. 2 ст. 255 КК може привести до висновку, що передумовою звільнення особи від кримінальної відповідальності є вчинення будь-якого із зазначених у ч. 1 ст. 255 КК видів злочинних діянь. Навпроти, систематичне тлумачення ч. 1 та ч. 2 ст. 255 КК дозволило Ю.В. Бауліну об-

межити зазначену передумову кількома ознаками. Перш за все акцентується на тому, що назва ст. 255 КК «створення злочинної організації» є значно вужчою, ніж її зміст, оскільки ч. 1 ст. 255 КК передбачає, по суті, два види злочину: перший – це створення злочинної організації з метою вчинення тяжкого чи особливо тяжкого злочину, керівництво такою організацією, або участь у ній, або участь у злочинах, вчинюваних такою організацією, саме з урахуванням форм об'єктивної сторони зазначеного виду злочину А.А. Вознюк вважає, що учасником організованої групи чи злочинної організації слід визнавати особу, яка створила, брала участь у створенні чи вступила до них і самостійно або у співучасті з іншими особами бере участь у злочинах, учинених такими об'єднаннями [4, с. 12]. Другий – це організація, керівництво чи сприяння зустрічі (сходці) представників злочинних організацій або організованих груп для розроблення планів і умов спільного вчинення злочинів, матеріального забезпечення злочинної діяльності чи координації дій об'єднань злочинних організацій або організованих груп. На підставі наведеного Ю.В. Баулін цілком обґрунтовано припускає, що другий вид злочину може бути не пов'язаний із створенням та діяльністю злочинної організації [2, с. 237]. На підтвердження цього наведемо те, що суб'єктами другого виду злочину за законодавчим визначенням можуть бути організатор та керівник відповідної зустрічі (сходки), а також особа, яка сприяла такій зустрічі (сходці). Але при цьому слід врахувати, що у ч. 1 ст. 255 КК не йдеться про який-небудь безпосередній протиправний зв'язок організатора, керівника чи особи, яка сприяла зустрічі/сходці, із конкретними злочинними організаціями або організованими групами, тобто вони з об'єктивних причин не можуть повідомити яку-небудь інформацію про створення або функціонування конкретної злочинної організації. Навпроти, вони володіють інформацією про конкретних учасників злочинних груп/злочинних організацій, результативність проведення конкретної зустрічі/сходки, що також має неабияке значення у протидії організованій злочинності. Разом з тим безпосередніми учасниками такої зустрічі/сходки є саме представники конкретних злочинних організацій або організованих груп, тобто особи, що володіють достатньою інформацією про функціонування та злочинну діяльність певних злочинних формувань, але, на жаль, законодавець не передбачив можливості притягнення їх до кримінальної відповідальності за участь у подібних зустрічах/сходках. Наведене, на нашу думку, є додатковою аргументацією на користь пропозиції вітчизняних науковців щодо необхідності передбачити у ст. 255 КК кримінальну відповідальність за участь у зустрічі (сходці) представників злочинних організацій чи організованих груп із одночасним віднесенням зазначеної форми об'єктивної сторони злочину до передумов звільнення від кримінальної відповідальності.

Розглядаючи інші правові елементи досліджуваного виду звільнення від кримінальної відповідальності, слід погодитися із висловленою в юридичній літературі думкою щодо сутності підстав спеціального звільнення від кримінальної відповідальності учасника злочинної організації. Ними визнається відповідальність фактичних обставин справи умовам, описаним у заохочувальній кримінально-правовій нормі, тобто у ч. 2 ст. 255 КК. Заслуговує на підтримку й визнання матеріально-правовою підставою такого звільнення заохочувальної кримінально-правової норми, закріплення у ч. 2 ст. 255 КК, а фактичною – злочин і позитивна посткримінальна поведінка. Разом з тим викликає заперечення твердження, що спеціальними підставами є доцільність та обґрунтованість звільнення від кримінальної відповідальності учасника злочинної організації у зв'язку з важливістю та необхідністю результатів його позитивної посткримінальної поведінки як для держави в цілому, так і для окремих її громадян [5].

Перш ніж піддати науковому аналізу законодавчі визначення та теоретичні умовиводи науковців щодо підстав звільнення від кримінальної відповідальності на підставі ч. 2 ст. 255, зауважимо, що згідно з цією ж ч. 2 ст. 255 КК звільняється від кримінальної відповідальності особа, крім організатора або керівника злочинної організації, за вчинення злочину, передбаченого частиною першою цієї статті, якщо вона добровільно заявила про створення злочинної організації або участь у ній та активно сприяла її розкриттю. Тобто винна у вчиненні злочину, передбаченого ч. 1 ст. 255 КК, особа (крім організатора або керівника злочинної організації) звільняється від кримінальної відповідальності за наявності у її позитивній посткримінальній поведінці сукупності таких двох підстав: 1) повідомлення про створення злочинної організації або участь у ній; 2) активне сприяння розкриттю такої злочинної організації.

На нашу думку, нормативне визначення першої підстави (заява/повідомлення особи про створення злочинної організації) є не зовсім вдалою, навіть якщо порівняти її з підставами звільнення від кримінальної відповідальності за вчинення інших злочинів проти громадської безпеки. Наприклад, учасник терористичної групи чи терористичної організації звільняється від кримінальної відповідальності на підставі ч. 2 ст. 258³ КК, якщо він добровільно повідомив про відповідну терористичну діяльність тощо. За таких умов вважали би за необхідне цю підставу звільнення від кримінальної відповідальності учасника злочинної організації викласти в такій редакції: «повідомлення про створення злочинної організації, участь у ній та злочинну діяльність такого угруповання». Тим більше що саме такий зміст щодо поняття злочинної діяльності вкладають юристи-науковці, слушно вважаючи, що повідомлення про створення злочинної організації має бути

достатньо повним, стосуватися не лише факту створення організації, а й інших обставин, пов'язаних з організованою злочинною діяльністю, – про місцезнаходження, склад учасників, керівництво, методи діяльності, прийоми конспірації, зв'язки, свою роль в ній, вчинені злочини тощо [2, с. 239], тобто ідеться про широке тлумачення поняття «створення злочинної організації», що також підтверджує необхідність доповнення змісту аналізованої підстави вказівкою на повідомлення інформації про конкретну злочинну діяльність угруповання. Одночасно зауважимо й таке. Однією із форм об'єктивної сторони злочину, передбаченого ч. 1 ст. 255 КК, є участь у злочинах, вчинюваних злочинною організацією. З цього приводу в юридичній літературі обґрунтовано зазначається, що «участь у злочинах, вчинюваних злочинною організацією, має місце й тоді, коли особа не брала участі у створенні злочинної організації, не вступала до цієї організації, не є її учасником, але взяла безпосередню участь у злочині, скоєному злочинною організацією, тобто була співвиконавцем її злочину» [4, с. 903]. Отже, вважаємо, що підлягає звільненню від кримінальної відповідальності й та особа, яка добровільно заявила про свою участь у вчиненні злочину (злочинів) злочинною організацією. При цьому зазначимо, що такий висновок з нинішньої редакції ч. 2 ст. 255 КК безпосередньо не впливає. На нашу думку, така правова прогалина може бути усунена шляхом нормативного визначення запропонованого науковцями поняття учасника злочинної організації із включенням до нього також особи, яка лише брала участь у злочинах, вчинених (злочині, вчиненому) злочинною організацією, та передбаченням у ч. 2 ст. 255 КК, що зміст повідомлення може охоплювати й лише інформацію про вчинення злочину (вчинені злочини) злочинною організацією.

Не викликає труднощів тлумачення словосполучення «участь у злочинній організації», під яким слід розуміти найрізноманітніші дії особи, яка вступила (увійшла) до злочинної організації, спрямовані на забезпечення функціонування злочинної організації та забезпечення її злочинної діяльності. Як вже зазначалося, повідомлення/заява особи про створення злочинної організації або участь у ній має бути добровільною, тобто такі дії мають вчинятися із власної волі і за усвідомлення об'єктивної можливості брати участь у діяльності злочинної організації. Але у нормативному визначенні аналізованої підстави не згадується про мотиви вчинення таких дій, що дозволяє науковцям припустити можливість повідомлення відповідної інформації з різних мотивів, починаючи від самого благородного/шляхетного (скажімо, сприяння правоохоронним органам у протидії організованій злочинності) і до самого неблагородного/низинного (просто уникнути кримінальної відповідальності). З урахуванням наведеного вважали би за можливе вираховування мотиву такого повідомлення при вирішенні

питання про звільнення учасника злочинної організації від кримінальної відповідальності.

Наступним недоліком аналізованої норми про звільнення учасника злочинної організації від кримінальної відповідальності є безадресність повідомлення винної особи про створення злочинної організації або участь у ній всупереч іншим спеціальним нормам про звільнення від кримінальної відповідальності за вчинення деяких злочинів проти громадської безпеки, якими передбачено повідомлення певної інформації конкретним державним органам. Наприклад, за ч. 2 ст. 258³ КК звільняється від кримінальної відповідальності учасник терористичної групи чи терористичної організації, який добровільно повідомив правоохоронний орган про відповідну терористичну діяльність. Або за ч. 6 ст. 260 КК підставою звільнення від кримінальної відповідальності особи, яка перебувала в складі не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань, за створення таких формувань або участь у їх діяльності (ч. 1 і 2 ст. 260 КК) є, поряд із її добровільним виходом з такого формування, й повідомлення про існування такого формування органів державної влади чи органів місцевого самоврядування. На думку окремих науковців, добровільне повідомлення винної особи (про функціонування злочинної організації та її злочинну діяльність) має бути адресовано органу дізнання, дізнавачу, слідчому, прокурору, судді або суду. З урахуванням наведеного вважаємо за необхідне доповнити ч. 2 ст. 255 КК вказівкою на те, що відповідне повідомлення учасника злочинної організації має бути адресоване судовим або правоохоронним органам, тобто органам, наділеним правом порушення кримінальної справи, оскільки, як зазначається в юридичній літературі, «лише в цьому випадку можна сподіватися на найбільш компетентну оцінку повідомленої особою інформації та швидке реагування на неї» [6, с. 92].

Серед науковців-юристів немає однастайності щодо моменту надходження до судового чи правоохоронного органу добровільного повідомлення стосовно функціонування злочинної організації чи її злочинної діяльності. Наприклад, висловлюється думка, що така інформація має надходити до правоохоронного органу до порушення кримінальної справи проти конкретної особи [7, с. 167]. Якщо виходити з того, що особа повинна активно сприяти встановленню факту створення злочинної організації та її функціонування, то вважаємо, що така інформація має бути повідомлена винною особою у будь-який час, але до завершення досудового розслідування.

Іншою підставою звільнення учасника злочинної організації від кримінальної відповідальності законодавцем визнано активне сприяння винною особою розкриттю такої злочинної організації. На нашу думку, зміст таких дій винної особи та їх спрямованість визначені не

досить вдало, хоча би й у порівнянні із позначенням спрямованості дій осіб, які підлягають звільненню від кримінальної відповідальності за вчинення інших злочинів проти громадської безпеки (наприклад, згідно з ч. 2 ст. 258³ КК від учасника терористичної групи чи терористичної організації вимагається, щоб він сприяв правоохоронним органам у припиненні відповідної терористичної діяльності або розкритті злочинів, вчинених у зв'язку із створенням або діяльністю такої групи чи організації). На нашу думку, така нормативна неточність призводить до не зовсім вірного тлумачення визначення «розкриття злочинної організації». Наприклад, в одному з літературних джерел замість тлумачення цього визначення міститься посилання, що «про активне сприяння розкриттю злочинної організації див. коментар до п. 1 ч. 1 ст. 66» [7, с. 904]. Хоча у коментарі до п. 1 ч. 1 ст. 66 КК даються пояснення щодо поняття активного сприяння розкриттю злочину, яке виражається у добровільній, у будь-якій формі, допомозі правоохоронним органам у розкритті злочину (повідомлення про обставини, які мають суттєве значення для розслідування справи і не були відомі правоохоронним органам, викриття інших співучасників і їхньої ролі у вчиненому, передача речових доказів або повідомлення про їх місце знаходження та надання інших важливих даних стосовно вчиненого злочину). Вважаємо, що особа має сприяти у розкритті та розслідуванні факту створення та існування злочинної організації, а також її злочинної діяльності.

Отже, важко погодитись із встановленими спеціальними підставами та обов'язковим характером звільнення від кримінальної відповідальності особи, крім організатора або керівника злочинної організації, за вчинення злочину, передбаченого ч. 1 ст. 255 КК України. По-перше, зазначена особа за наявності спеціальних підстав підлягає обов'язковому звільненню від кримінальної відповідальності без врахування суб'єктивного ставлення винної особи до вчиненого злочину (шкодує чи ні про вчинене, негативно оцінює злочин тощо), факту вчинення злочинів неодноразово, ступеня їх тяжкості, наявності непогашеної чи не знятої судимості і т. ін. По-друге, слід враховувати і те, що в нашій державі забезпечення прав і свобод людини і громадянина переважно зорієнтоване на захист прав обвинувачених і підсудних, поліпшення умов відбування покарання засуджених (норма, що закріплена у ч. 2 ст. 255 КК України, є підтвердженням цього). По-третє, визнаючи наявність труднощів та складнощів у роботі оперативних підрозділів правоохоронних органів з розкриття та викриття протиправної діяльності злочинних угруповань, не слід забувати про цільове призначення таких підрозділів, професійну оснащеність оперативно-розшуковими прийомами, засобами і т. ін.

Висновки. На наше переконання, вирішення цієї проблеми мож-

ливе такими шляхами. По-перше, диференціації кримінального покарання за: а) створення злочинної організації з метою вчинення тяжкого чи особливо тяжкого злочину або керівництво такою організацією; б) участь у злочинній організації або участь у злочинах, вчинюваних такою організацією; в) організацію зустрічі (сходки) представників злочинних організацій або організованих груп для розроблення планів і умов спільного вчинення злочинів, матеріального забезпечення злочинної діяльності чи координації дій об'єднань злочинних організацій або злочинних груп, керівництво цією зустріччю (сходкою) та участі у такій зустрічі (сходці). Вважаємо, що подібна диференціація сприятиме більш об'єктивному визначенню ступеня суспільної небезпечності, а отже, ступеня тяжкості кожної з виділених груп альтернативних форм об'єктивної сторони аналізованого злочину та розробленню більш різноманітних та соціально справедливих спеціальних підстав звільнення від кримінальної відповідальності винних осіб.

По-друге, встановлення спеціальних підстав, у т.ч. умовних, звільнення винних осіб від кримінальної відповідальності окремо за кожною із зазначених груп форм об'єктивної сторони аналізованого злочину не лише з урахуванням зізнання у вчиненні злочину й сприяння у його розкритті (розслідуванні), а також ставлення особи до факту вчинення злочину та інших кримінологічно значимих ознак її характеристики.

По-третє, надання такому спеціальному виду звільнення від кримінальної відповідальності факультативного (дискреційного) характеру, тобто віднесення вирішення питання щодо його застосування на розсуд суду.

Бібліографічні посилання

1. Кримінальне право України: Загальна частина: Підруч. для студ. юрид. спец. вищ. закладів освіти / М.І. Бажанов, Ю.В. Баулін, В.І. Борисов та ін.; За ред. професорів М.І. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – К. – Харків, 2002.
2. Зелінський А.Ф., Коржанський М.Й. Корислива злочинна діяльність. – К., 1998.
3. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / За ред. П.П. Андрушка, В.І. Гончаренка, Є.В. Фесенка. – 2-е вид., перероб. та доп. – К., 2008.
4. Про практику розгляду судами кримінальних справ про злочини, вчинені стійкими злочинними об'єднаннями: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 23 грудня 2005 р. № 13 // Вісник Верховного Суду України. – 2006. – №1 (65).
5. Сакало В.О. Тактика злочинної діяльності: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. – К., 2002.
6. Карпов Н.С. Злочинна діяльність: Монографія. – К., 2004.

Надійшла до редакції 28.02.2012